

A szerzői jog és a könyvtárak Kelet- és Közép-Európában: helyzetkép

Bevezetés

E jelentés a CECUP (Central and Eastern European Copyright User Platform) projekt keretében készült helyzetkép első változata. A CECUP az Európai Bizottság által a Telematics for Libraries program keretében finanszírozott és az EBLIDA által koordinált, egyeztetett tevékenység. Résztvevői az Európai Unióba felvételre jelentkezett tíz ország tíz könyvtáros-egyesülete.

A jelentés végső változata a projekt lezárásakor, 1999 decemberében jelenik meg.*

A jelentés a közép- és kelet-európai országok szerzői jogi szabályozásának azokra a részeire összpontosít, amelyek a könyvtárakat érintik. Forrásul maguk a jogszabályok (angol fordításban) és a könyvtáros-egyesületeknek kiküldött kérdőívekre adott válaszok szolgáltak, esetenként egy-egy témába vágó cikk.

A szerzői jog törvényi szabályozása átalakulóban van a legtöbb közép- és kelet-európai (KKE) országban. A jelentés azokra a jogszabályokra támaszkodik, amelyek 1998 őszén voltak hatályban. Ha újabb tervezetek vagy más dokumentumok (például Bulgária, Lettország, Litvánia és Magyarország esetében) is rendelkezésre álltak, azokat is figyelembe vettük.

Néhányszor nyilvánvaló fordítási hibákkal találkoztunk a jogszabályok angol szövegváltozatában. Például a „közkönyvtár” fogalom gyakran minden közpénzből finanszírozott könyvtárat magába foglal, nem csak a megszokott szűkebb értelemben vett közkönyvtárakat (helyi, városi, települési könyvtárakat).

1. A KKE országok és a nemzetközi szerződések

A szerzői jog nemzetközi kerete nem anyagi természetű jog. A szerzői jog mellett kiterjed egyebek között a szabadalmakra, a védjegyekre és az ipari formatervekre is – ez utóbbiak ebben a jelentésben nem szerepelnek. E kérdéseket számos nemzetközi egyezmény szabályozza. A gyakorlati munkáért felelős intézmény a WIPO (World Intellectual Property Organisation = a Szellemi Tulajdon Világszervezete). Ez az Egyesült Nemzetek Szervezetén belül, annak részeként működik. A CECUP projekt szempontjából a legfontosabb WIPO-szerződések: a berni konvenció (1886, legutóbbi változata: Párizs, 1971), a WIPO Szerzői Jogi Szerződése (1996) és a WIPO Előadásokról és hangfelvételekről szóló szerződése (1996). Az utóbbi kettő a berni konvenció kiegészítése.

Az 1. táblázatban látható, hogy a KKE országok mikor csatlakoztak a berni konvencióhoz, mikor ratifikálták a Párizsi törvényt (1971), és mikor írták alá a WIPO szerződéseit. Minden ország ratifikálta a berni konvenció párizsi változatát, legtöbbjük a 90-es években. Néhányuk számára ez a második ratifikálást jelentette, ugyanis már a második világháború előtt csatlakoztak a berni konvencióhoz.

1998 szeptemberében Észtország, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia aláírta a WIPO Szerzői Jogi Szerződését és Előadásokról és hangfelvételekről szóló szerződését, de a KKE országok egyike sem ratifikálta; egyébként 1998 júliusáig az egész világon mindössze három ratifikálásra került sor.

A KKE országok aláírták a TRIPS egyezményt is (1994), amelyet a World Trade Organisation (Világkereskedelmi Szervezet) jegyez. Ez néhány, a szellemi jogokra vonatkozó szabályozást is tartalmaz.

2. Szerzői jogi törvények a KKE országokban

A jelenleg érvényes szerzői jogi törvényt a tíz, európai uniós csatlakozásról tárgyaló KKE ország legtöbbször a 90-es években fogadták el. Az ezekben az országokban zajló társadalmi és politikai változások mellett az EU tagságról folytatott tárgyalásokon a szerzői jogi törvényhozást is figyelembe vették. Ennek eredményeképpen a szerzői jogi törvények, néhány kivételtől eltekintve, általában „európai színvonalon” állnak. Néhány országban erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a szerzői jogi törvényi szabályozás lépést tartson a nemzetközi fejleményekkel, miközben megkísérelték megőrizni eredeti szerkezetét. A jelenleg érvényben lévő magyar szerzői jogi törvény, amelyet többször módosítottak, 1969-ből származik, de már folyik egy új törvény kidolgozása is. Litvánia szerzői jogi törvénye, amelyet 1994-ben fogadtak el, meglehetősen általános és formális. Az új litván szerzői jogi törvénytervezet, amely a parlament jó-

* A jelentés elkészítésére az EBLIDA és az Európai Bizottság adott megbízást. A jelentés célja, hogy nagy vonalakban összefoglalja a szerzői jogi törvények helyzetét a közép- és kelet-európai országokban, felhívja a figyelmet az alapelvekre, de nem szándékozik teljes vagy részletes kalauzként szolgálni a terület jogszabályaihoz. A jelentésben semmi sem kezelendő jogi tanácsként. A kifejtett nézetek a szerző sajátjai. Az EBLIDA és az Európai Bizottság nem vállal felelősséget az e jelentésben foglalt információk igaz voltaért és pontosságáért, elhárít bármilyen felelősséget a jelentésben foglalt információk eredményeként végzett tevékenységekért és döntésekért.

1. táblázat

Az irodalmi és művészeti alkotások védelméről szóló berni konvencióhoz és a Párizsi törvényhez (1971) csatlakozott államok. 1998. június 22-i helyzetkép (a korábbi ratifikálás dátumával)

Állam	Az állam a konvencióhoz csatlakozott	A konvencióhoz kapcsolódó Párizsi törvényhez csatlakozott
Bulgária	1921. december 5.	Párizs: 1974. december 4.
Cseh Köztársaság	1921. február 22. (1993. január 1.)	Párizs: 1980. április 11. (1993. január 1.)
Észtország	1927. június 9.	Párizs: 1994. október 26.
Lettország	1937. május 15. (1995)	Párizs: 1995. augusztus 11.
Litvánia	1994. december 14.	Párizs: 1994. december 14.*
Lengyelország	1920. január 28.	Párizs: 1–21. cikk: 1994. október 22. 22–38. cikk: 1990. augusztus 4.
Magyarország	1922. február 14.	Párizs: 1–21. cikk: 1974. október 10. 22–38. cikk: 1972. december 15.
Románia	1927. január 1.	Párizs: 1998. szeptember 9.
Szlovákia	1921. február 22. (1993. január 1.)	Párizs: 1980. április 11. (1993. január 1.)
Szlovénia	1991. június 25.	Párizs: 1991. június 25.**

* A 33(2) cikkben szereplő, a Nemzetközi Igazságszolgáltatási Bíróságra vonatkozó nyilatkozattal.

**A fordítás jogára vonatkozó fenntartással.

<http://www.wipo.int/eng/main.htm>

vághatására vár, a nyugat-európai törvényhozás modelljét követi. Változó mértékben vették figyelembe az egyes országokban az adatbázisok és a számítógépi programok védelmével kapcsolatos új elemeket.

Szlovéniában, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában saját politikai irányvonalat követnek: a jogtulajdonosok kizárólagos jogait csekély mértékben korlátozzák, és szinte mindenfajta használatért szednek valamilyen térítést.

A legtöbb országban folyik a törvény módosítása. Ezekben az országokban az átmenet időszakában nagy erőfeszítésre lesz szükség ahhoz, hogy tudatosítsák a szerzői jogi törvényt, és megváltoztassák a szerzői jog érvényesítésének gyakorlatát. Sok könyvtáros bizonytalan abban, hogy a külföldi dokumentumokra milyen jogszabályok érvényesek. A külföldi CD-ROM-ok például csomagolásukon tartalmazzák a licenceket (ez egy kötelezés arra, hogy a CD-ROM műanyag borítását kinyitva elismerjük a licencmegállapodás érvénybe lépését), és nem köztudott, hogy ez csak azokban az országokban érvényes, amelyek jogrendszere ezt a megoldást elismeri. Az sem világos, hogy különbség van a kezelésköltség-térítés és a szerzői jogi kompenzáció között például egy másolószolgáltatás esetében.

Az 1969-es magyar törvény jó példa arra, hogy ezek az országok miként vélekedtek korábban a szerzői jogról. A kivételek nagy vonalakban és általánosságban szerepelnek. A 18. § szerint a könyvtárakban a szerzői jogi védelem alá eső dokumentumok kölcsönzése ingyenes, a számítógépi programok kivételével. A 18. § (3) bek. megemlíti, hogy *A mozgóképek és más audiovizuális művek, valamint a hangfelvételekben szereplő művek kölcsönzése csak a költségvetési intézményként mű-*

köddő közkönyvtárakban minősül szabad felhasználásnak. Ilyen szabályozás szerepel a cseh törvény 15. § (3b) bekezdésében is. Egy hasonló példa a 90-es évekből az 1993-as lett szerzői jogi törvény 18. § (2) bekezdéséből: *A művek nyilvános kölcsönzése engedélyezett a szerző és a szerzőjogtulajdonos felhatalmazása nélkül.* A litván szerzői jogi törvény tervezete is tartalmaz ilyen cikkelyt.

A 2. táblázatban látható a szerzői jogi törvény elfogadásának és módosításának dátuma a KKE országokban. A szerzői jog törvényi szabályozásáért a Kulturális Minisztérium felelős a legtöbb országban (Bulgária, Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Litvánia, Románia és Szlovákia). Magyarországon és Lettországon a kulturális és az Igazságügyi Minisztérium megosztva felelősek. Szlovéniában a Tudomány- és Technológiaügyi Minisztérium feladatkörébe tartozik a szerzői jog.

3. Országokénti helyzetkép

3.1 Bulgária

Bulgária 1993-ban fogadta el a szerzői jogi törvényt, azt 1998-ban módosították a felvétel hordozója és néhány térítés tekintetében. A törvény kiterjed a számítógépi programok jogvédelmére, az adatbázisok védelméről szóló rendelkezés most készül a minisztériumban. Mivel a kalózkodás rendkívül súlyos probléma, újabb módosítás van előkészületben.

A magánfelhasználók helyzete jó. A magáncélú másolás engedélyezett, kivéve a számítógépi szoftvert és az építészeti terveket. A kis mennyiségű könyvtári másolás megengedett tudományos célra vagy a művek megőrzése érdekében házon belüli használatra; kivételt képeznek a számítógépi szoftverek és az adatbázisok.

2. táblázat

Az érvényben lévő szerzői jogi törvény elfogadásának és utolsó módosításának éve; a folyamatban lévő munkálatok

	BG	CZ	ES	HU	LE	LI	PL	RO	SK	SL
Szerzői jog	93 Min.	65 Rev.96 Min.	92 Rev.96 Min.	69 Rev.94 Min.	93 Parl.	94 Parl.	94	96	97	95
Adatbázisok védelme	93 Min.	96 Min.	92/96 Szj.	Min.	93 Szj.	96 Parl.	94 Szj.	96	97 Szj.	95 Szj.
Számítógépi programok védelme	93	96	92/96 Szj.	Min.	93 Szj.	96 Parl.	94 Szj.	96	97 Szj.	95 Szj.
Bérleti és kölcsönzési jog	51	Igen	Nincs jogsz.	Min.	98 Szj.		94 Szj.	96	Min. Szj.	95
Műholdas sugárzás	Min.	Min.	Nincs	Min.		Parl.	94	96		95

Szj. = részben vagy teljesen szerepel a szerzői jogi törvényben.

Min. vagy Parl. = A törvény vagy módosítása a cikk írásának időpontjában folyamatban volt az illetékes minisztériumban vagy a parlamentben.

3.2 Cseh Köztársaság

A Cseh Köztársaságban a jelenlegi szerzői jogi törvény 1965-ből származik, de számos alkalommal módosították (legutóbb 1996-ban). A számítógépi programok védelmére és a bérleti/kölcsönzési jogra vonatkozó rendelkezések szerepelnek benne, de az adatbázisok védelme még nem. Az új szerzői jogi törvény munkálatai folyamatban vannak a Kulturális Minisztériumban.

Gyakorlati szempontból a másolás minden fajtájáért térítés fizetendő a jelenlegi törvény szerint. A papírrért és a másolási eszközökért kompenzációként fizetendő térítést e berendezések gyártóitól és importőreitől szedik be a bejegyzett közös jogkezelő szervezetek.

Az új törvény még szigorúbb rendelkezéseket tartalmazhat a jogtulajdonosok javára az előzetes információk szerint.

3.3 Észtország

A szerzői jogi törvény 1992-ből származik. 1996-ban módosították, de csupán azért, hogy a felelős minisztériumok időközben megváltozott nevét átvezessék. A szerzői jogi védelem időtartama ötven év maradt, szemben az európai uniós szabályozásban szereplő hetven évvel. Újabb szabályozás van folyamatban.

A törvény nagyon részletes és pontos, ezért kissé bonyolult. A magáncélú másolás korlátozásai bizonyos hordozókhoz és a kereskedelmi célhoz kötődnek, de világosak és érthetőek. Külön szabályok foglalkoznak az audio-, vizuális és audiovizuális felvételek magáncélú használatával és másolásával. A könyvtári másolás a nem kereskedelmi célra korlátozódik, megengedett egy másolat készítése elveszett vagy tönkrement dokumentum esetében.

3.4 Lengyelország

Lengyelországban 1994-ben fogadták el a szerzői jogi törvényt. Azóta sok jelentős változtatás történt. A törvényben korábban nem szerepeltek például a szomszédos jogok. Az új törvény az új technológia kihívásai mellett nagyon világosan kapcsolódott az Európai Unióval folytatott csatlakozási tárgyalásokhoz, és a már elfogadott, érvényes európai uniós szerzői jogi irányelvekhez (kivéve a védelem időtartamát, amely ötven év maradt – szemben a hetven évvel).

Erőteljesen támogatja a piacgazdaság érvényesülését a szellemi tulajdon területén. A gyakorlatban a lengyel szerzői jogi törvény a felhasználók szempontjából teljesen világos és engedékeny, mégsem tesz kivételt a vakok esetében. Az egyetlen félreértés a tudományos központokat érinti, az előbbieknél ugyanis kiterjedtebb jogaik vannak a másolásra, mint az utóbbiaknak.

3.5 Lettország

A lett szerzői jogi törvény 1993-ból származik. Az új törvény tervezetét a kormány 1998 augusztusában lényegében elfogadta, de a parlament még nem ratifikálta az előírt három hónap alatt, ezért még az 1993-as törvény maradt érvényben.

A könyvtárak az 1993-as törvényt bírálták, mivel szerintük nem eléggé világos, bár több KKE országbeli szerzői jogi törvénnyel összehasonlítva kevésbé tűnik kétértelműnek. Az 1993-as törvényt amerikai mintára alkották meg, sajátos felhatalmazásokat adtak a könyvtáraknak és az oktatási intézményeknek, de ezek az európai uniós rendelkezések szerint nem elfogadhatók.

Az új törvény tervezetében kiterjesztették a jogtulajdonosok jogait, és pl. a magáncélra, illetve a

vakok és az olvasási nehézségekkel küszködők számára való másolás eltűnt a törvény szövegéből.

3.6 Litvánia

Az 1994-es szerzői jogi törvényt és az adatbázisok és számítógépi programok védelméről szóló 1996-os törvényt egy közös törvényben vonják össze. Az 1994-es szerzői jogi törvény nagyon általános és hiányos. Nem rendelkezik például a terjesztési jog kimerítéséről, ami mind a könyvtáraknak, mind a könyvesboltoknak érdekében állna.

A tervezetet 1998 nyarától tárgyalja a parlament, elfogadásának várható időpontját nem lehet megbecsülni. A törvény tervezete másolatot csak egy példányban engedélyez magáncélra. Ez problémát jelenthet a könyvtári szolgáltatások esetében; pl. ha egy szöveget faxon küldenek el, nem lehet elkerülni a két másolat elkészítését.

3.7 Magyarország

A magyar szerzői jogi törvény 1969-ből származik, de több alkalommal módosították (1983-ban, 1988-ban, legutóbb 1994-ben). Két részből áll: a törvényből és a végrehajtási utasításból. Szerkezetét és tartalmát tekintve a korábbi időszakot tükrözi. Meglehetősen általános szabályokat és bőkezű mentességeket állapít meg a felhasználók számára. A szerzői jog és egyes elemei megfogalmazásának általános szelleme inkább az erkölcsi, mintsem a gazdasági jogokra koncentrál.

E törvényben a videofelvételeket nem vették figyelembe oly módon, ahogy a hangfelvételeknél az megtörtént.

Készül az új törvény. A törvényt előkészítő munkacsoportban a Magyar Könyvtárosok Egyesülete képviselteti magát.

3.8 Románia

Romániában 1996-ban fogadták el a jelenlegi szerzői jogi törvényt. A törvény követi az európai szerzői jogi törvények általános szerkezeti elveit. A könyvtárak szempontjából van néhány érdekes jellemzője: az audiovizuális és az audiofelvételeknél pl. a közreadás után hat hónapos „kirakati elhelyezési időt” állapít meg, amíg tilos őket kölcsönadni.

A szerzői jogi korlátozást a vakok és más hátrányos helyzetű személyek információhoz való hozzáférése érdekében megtagadják az intézményektől, és az oktatással kapcsolják össze.

3.9 Szlovákia

Az 1997-ben elfogadott törvény – összehasonlítva más európai szerzői jogi törvényekkel – kifejezetten kedvező a jogtulajdonosok számára. A

törvényt nyilvánosan megvitatták, e vitán a könyvtárak is megjelentek. A könyveknek és más nyomtatott dokumentumoknak az eladásához és kölcsönzéséhez is engedély szükséges. Mindenfajta használatról a szerző maga jogosult dönteni.

3.10 Szlovénia

Szlovénia általános díjszabási elveket írt elő szerzői jogi törvényében, amelyet 1995-ben fogadtak el. A művek gyakorlatilag bármilyen formában történő használatáért fizetni kell; a közös jogkezelő szervezetek térítési rendszere kiterjedt, és részletesen szabályozott. A vakok számára nem állapítottak meg mentességet.

Szlovéniában nem tervezik a törvény módosítását.

4. A védett művek és a védelem időtartama

A védett művek köre alapján véve ugyanaz; részben közvetlenül a nemzetközi szerződésekből veszik át. A WIPO meghatározása szerint: „A szerzői jog tárgyaként rendszerint »az irodalmi és művészi alkotásokat« tüntetik fel, azaz az irodalom és a művészet terén létrehozott eredeti alkotásokat. E művek kifejezési formái lehetnek szavak, jelképek, zene, képek, háromdimenziós objektumok vagy ezek kombinációi (mint például egy opera vagy mozgóképek esetében). Gyakorlatilag minden szerzői jogi törvény gondoskodik a következő típusú művek védelméről: irodalmi és tudományos művek, zenei művek, koreográfiák, művészi alkotások, fotográfiai művek, térképek és műszaki rajzok, audiovizuális művek.” (<http://www.wipo.int/eng/main.htm>)

A WIPO honlapja megemlíti néhány egyéb kategóriát, amely védett lehet: a számítógépi programokat, iparművészeti alkotásokat, származtatott műveket (fordítások, adaptációk) és gyűjteményes műveket (összeállításokat) és puszta adatokat (adatbázisokat), olyan gyűjteményeket, amelyek a tartalom összeválogatásának és elrendezésének köszönhetően szellemi alkotásoknak minősülnek.

A különböző jogszabályok szövegében e témák megfogalmazásában eltérések vannak. *Bulgáriában* és különösen *Észtországban* nagyon részletesen sorolják fel a szerzői jogi védelem alá eső műveket. Ezzel szemben az 1994-es *litván* törvény általános és tág kategóriákkal dolgozik, ami problémás esetekben gondot okozhat. Az új litván szerzői jogi törvény tervezete már egy részletesebb jegyzéket tartalmaz.

Nem tartoznak a szerzői jogi védelem körébe az általános elgondolások és koncepciók, a kormányzati szervek normatív jogszabályai, a törvények és a bírósági határozatok, a folklór, a hírek, a tények, az információk és az adatok. Kívül eshetnek a szerzői jog hatókörén a hivatalos jelképek, a

programnyelvek és a számítógépes programok létrehozásához használt, programokhoz nem kötött algoritmusok.

Magyarországon, Romániában, Szlovákiában és Szlovéniában a védelem időtartama 70 év, ahogy az az EU irányelvben is szerepel. A változtatás szükségességét egy ízben már tárgyalta a cseh parlament, de végül úgy döntött, hogy csak a teljes körű módosítás részeként változtatnak majd az időtartamon. Így Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Észtországban és Lengyelországban még előtte állnak az időtartam megfelelő módosításának, szintúgy Lettországon és Litvániában. Ezt elő is irányozta a módosított szerzői jogi törvény tervezete.

5. A hármass feltétel

A szerzői jogi törvényekben legtöbb esetben szerepel a berni konvenció 9(2) cikkének hármass feltétele. Ez a következőket jelenti:

- a másolásra bizonyos speciális esetekben kerüljön sor,
- a másolás ne ütközzön a mű normális hasznosításával, és
- ne veszélyeztesse ésszerűtlen mértékben a szerző jogos érdekeit.

E feltételeket a szerzői jog korlátozásáról szóló fejezet első része tartalmazza Magyarországon (18/1 §), Lengyelországban (34. §), Romániában (33., 34. §) és Szlovéniában (46. §).

Lettországban ez a mentességről szóló cikkekben (17–20. §) szerepel valamilyen formában. Ezt a gyakorlatot megtartották az új törvény tervezetében is (19–25. §).

Bulgáriában a hármass feltételre vonatkozó záradékot, illetve annak egyes elemeit összekapcsolták az oktatásra és tanításra vonatkozó mentességgel (23/7,2 §) és a vakokat megillető mentességgel (23/8 §). Észtországban az általános részben szerepel (19. §), a magáncélú másolásra (18/2 §), a tanításra és oktatásra (19/3 §) és a könyvtárra vonatkozó mentességgel (20. §) együtt. A szlovák törvény hivatkozik a méltányos használatra, és arra, hogy nem szabad a jogtulajdonosok érdekeit megsérteni, amikor magáncélra (21. §), valamint oktatási és tanítási célra (23/1 §) készítenek másolatot.

A cseh (1965) és a litván (1994) szerzői jogi törvényben a hármass feltétel nem ismerhető fel egyértelműen, de mindkét országban szerepel az új törvény tervezetében.

6. A szerzői jogi védelem alá tartozó dokumentumok könyvtári használatának jogi alapja*

6.1 Kölcsönzés

Különböző módokon igazolták a könyvtári tevékenység jogosságát a jogszabályokban. Egyrészt

az információhoz való jogra és a véleménynyilvánítás szabadságára hivatkoztak, amelyet többnyire az alkotmány biztosít. Másrészt a szerzői jogi jogszabályok a gyakorlatban mutatják be az engedélyezett tevékenységek korlátait.

A dokumentumok könyvtári kölcsönzése néha a nyilvánosságra hozott művek első értékesítésén vagy másfajta terjesztési aktusán alapszik, amely kimeríti a szerző kizárólagos terjesztési jogát. Ez megengedi a könyvtáraknak, hogy kölcsönözzék a dokumentumokat, legalábbis ami a nyomtatott anyagokat illeti. Az audio-, a vizuális és az audiovizuális dokumentumokkal, számítógépi programokkal és adatbázisokkal kapcsolatosan sokféle megoldás született, de ezek korlátozóbbak, mint a nyomtatott dokumentumoknál. A nem nyomtatott dokumentumok, legalábbis a zenei és videofelvételek esetében rendszerint van egy jogilag megalapozott térítési rendszer. A térítés összegét úgy teremtik elő, hogy pluszköltséget számítanak fel az üres video- és hangkazetták árán. Jogilag megalapozott közös jogkezelő szervezetek szedik be a pénzt, és adminisztrálják a rendszert. A nyomtatott dokumentumokkal kapcsolatban is működik térítési rendszer a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Szlovákiában és Szlovéniában; a reprográfiai berendezések gyártóit és importőreit terhelik meg bizonyos összeggel.

Nem szerepel a terjesztési jog kimerítéséről szóló záradék a cseh, a litván, a magyar és a román törvényben. Ez a könyvtárakat és a könyvkereskedőket egyaránt érinti.

Általában szerepel a törvényben egy szakasz a könyvtári kölcsönzési jogról. A Cseh Köztársaságban, Lettországon, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában, Szlovákiában és Szlovéniában a könyvtárakat és a kölcsönzési jogot megemlíti a szerzői jogi törvény.

A lett szerzői jogi törvény 17/2 §-a megállapítja: A nyilvánosságra hozott művek nyilvános kölcsönzése megengedett a szerző vagy a szerzői jog tulajdonosának felhatalmazása nélkül. Ugyanez a szöveg szerepel az új törvény tervezetében, de egy kiegészítéssel: A szerzők jogosultak arra, hogy a nyilvános kölcsönzésért kompenzációban részesüljenek (40/5 §).

Az 1994-es litván törvényben nincs említés a terjesztési jogok kimerüléséről, sem a nyilvános kölcsönzésről. Ez megváltozik az új szerzői jogi törvényben. A tervezet 16/4 §-a megállapítja: A megfelelő kompenzációra való jog nem alkalmazható azokban az esetekben, amikor a mű példányainak kölcsönzése a könyvtárak nyilvános használatával valósul meg.

*A „közkönyvtár” kifejezés az összes közpénzből fenntartott könyvtárat jelenti, nem csak a települések könyvtárait, különösen a 6.1 és a 6.2 fejezetben.

Magyarországon az 1969-es törvény a 18. §-ban megállapítja: (2) A mű egyes példányai – a számítógépi programok kivételével és a 3. alfejezetben szereplő kivételekkel – szabadon használcsozónsbe adhatók. (3) A filmalkotások és más audiovizuális művek, valamint a hangfelvételekben benne foglalt művek használcsozónsbe csak a költségetési intézményként működő nyilvános könyvtárakban minősül szabad felhasználásnak.

Romániában a hang- és audiovizuális felvételek közreadása után hat hónapig nem engedélyezett a könyvtári költszónsbe (18/5 §).

Szlovákiában a mű terjesztését az első értékesítést követően sajátos módon oldották meg. A szerzői jogi törvény 20/3 §-a szerint: A szerző vagy más jogtulajdonos joga az eredeti mű vagy annak másolata engedélyezésére nem szűnik meg azzal, hogy a művet vagy annak másolatát értékesítik, vagy másképpen terjesztik a Szlovák Köztársaság területén. Ez azt jelenti, hogy minden egyes műről, köztük a könyvekről és más nyomtatott dokumentumokról szerződést kell kötni a könyvtár és a jogtulajdonosok között.

6.2 Könyvtári másolás

A könyvtárakra vonatkozó egyik fontos kivétel, hogy jogosultak saját célra a dokumentumokról másolatot készíteni. Ez igaz például azokban az esetekben, amikor a dokumentum már nem kapható a piacon, vagy ha biztonsági másolatokra van szükség olyan könyvtárakban, amelyek hosszú távon megőrzésre kötelezettek, mint például a nemzeti könyvtárak. A digitális szkennelés problémát jelenthet, mivel a törvények vagy engedélyezik, vagy nem. Ha legális, az jelenthet problémát, hogy egy ilyen másolatot szabad-e archiválni. E két utóbbi problémára nehéz választ találni a jelenlegi szerzői jogi törvényekben; ezt az új fejleményt nem vették figyelembe, amikor a törvények szövegét megfogalmazták.

A magáncélú és a könyvtári célú másolás közötti határvonal a KKE országokban eltér az EU országokétól. Csak néhány esetben használnak önkiszolgáló másológépeket; a könyvtáraknak rossz tapasztalataik voltak a megrongált gépekkel, az ellopott papírral stb. Az önkiszolgáló másolás helyett a könyvtári személyzet másol a használók kérésére. Az 1993-as lett törvény jó példa erre a helyzetre (20/1 §): Azzal a feltétellel, hogy a mű többszörözése nem okoz jóvátehetetlen kárt a mű normális felhasználásában, és nem sérti a szerző jogos érdekeit, megengedett a szerző vagy a szerzői jog tulajdonosának felhatalmazása nélkül bármely könyvtár vagy archívum számára, amelynek tevékenysége nem szolgál közvetlen vagy közvetett profitszerzésre, hogy egyetlen másolatot készítsen a műről reprográfiai többszörözéssel (1) amikor a többszörözött mű nyilvánosságra hozott

cikk vagy más rövid mű, vagy egy írásmű rövid kivonata, illusztrációval vagy anélkül, és amikor a többszörözésnek az a célja, hogy egy természetes személy kérését kielégítse, azt feltételezve, hogy a másolatot kizárólag tanulási, tudományos vagy kutatási célra használja fel, és a többszörözési tevékenység elszigetelt, amely ha meg is ismétlődik, csak elkönyölten és egymáshoz nem kapcsolódó alkalmakkor. (2) [másolás a könyvtár saját gyűjteménye számára].

Ez szerepel az új törvény tervezetében is (21/1/1 §), de a számítógépi programokra már nem terjed ki (20/2 §).

Egy másik példa Romániából (33/1d §): rövid kivonatok másolása művekből tájékoztatási vagy kutatási célra könyvtárak, múzeumok, filmarchívumok, hangarchívumok, kulturális vagy tudományos nonprofit nyilvános intézmények archívumai keretében ... [engedélyezett].

Mindkét szövegben a használók számára végzett könyvtári másolást a kutatásra és hasonló célokra korlátozzák. Ugyanez szerepel a szlovák törvényben (24/1a §).

Bulgáriában (23/9 §) a következőt engedélyezik: már nyilvánosságra hozott művek másolását kis mennyiségben, a számítógépi szoftver és adatbázisok kivételével, másológépekkel, fotográfiai úton vagy más eszközökkel nyilvános könyvtárakban, dokumentumszolgáltató központokban, kutatóintézetekben stb., ha mindez tudományos céllal történik vagy művek megőrzése érdekében, és ha a másolatot nem kölcsönzik azon intézmény keretein kívül, amelyben készült. A Cseh Köztársaságban (15/2 §) engedélyezik a könyvtári használat céljára való másolást olyan műről, amely elfogyott, vagy ha a tudományos kutatást szolgálja. A papírra történő másolásnál alkalmazzák a kompenzációt, hasonlóan Lengyelországhoz, Szlovéniához és Szlovákiához.

Észtországban (20/1,2 §) és Lettországon (20. §, az új törvénytervezetben 21/1/2 §) engedélyezett egy műről egyetlen másolat készítése, amelyet majd a könyvtár, levéltár vagy múzeum állandó gyűjteményében tárolnak, azzal a céllal, hogy bizonyos esetekben pótoljanak dokumentumokat, ha azok példánya elveszett, megsérült, vagy fennáll annak a veszélye, hogy elpusztul. A másolásra nem kerülhet sor kereskedelmi céllal, vagy olyan esetekben, ha a dokumentum kapható a piacon; az új lett törvény tervezetében nem szerepelnek a számítógépi programok (21/2 §). Magyarországon igen széles körűek a többszörözési jogok (18/1 §), amíg a jelenlegi törvény van érvényben: egy nyilvánosságra hozott mű másolása általában engedélyezett nem kereskedelmi céllal, és ha a másolás másképpen nem sérti a szerző jogos érdekeit. A magyar kormány 1997-es határozata szerint az új szerzői jogi törvénynek

világossá kell tennie, hogy a másolás (sokszorosítás) fogalmát ki kell terjeszteni az időleges elektronikus tárolásra, és a számítógépes hálózaton fizikai formában átvitt művek előállítására.

Az 1994-es *litván* törvény csupán a következőt állapítja meg: az 532/8 § megengedi, hogy *könyvtárakban nonprofit oktatási és tudományos célra könyvek rövid részleteit és periodikumokban nyilvánosságra hozott cikkeket többszörözzenek*. A szerzői jogi törvény tervezete szerint a litván könyvtárak ugyanolyan többszörözési jogosultságokat kapnak, mint lett szomszédai. *Lengyelországban* (28/2 §) a könyvtárak készíthetnek egyetlen másolatot a be nem szerezhető művekről, hogy biztosítsák gyűjteményük elérhetőségét, hasonlóan *Szlovákiához* (24. §) és *Romániához* (33/1d §). Szlovákiában és Romániában nincs rendelkezés arról, hogy a műnek már nem szabad a piacon hozzáférhetőnek lennie.

Szlovéniában legfeljebb három másolatot engedélyeznek belső használatra, feltéve, hogy a többszörözés az illető könyvtár saját példányáról történik. Ugyanakkor egy teljes könyvet csak akkor szabad lemásolni, ha már legalább két éve nem kapható. Nem szabad ingyenes másolatot készíteni kották, adatbázisok és számítógépi programok grafikus kiadásáról. Kották grafikus kiadása kézzel lemásolható.

6.3 Másolás magáncélra

A szerzői jogi törvényekben sokféle változatban fogalmazták meg, milyen ingyenes másolatkészítés van engedélyezve magáncélra. Mindez befolyásolhatja a könyvtár jogát például a faxon történő könyvtárközi kölcsönzésre: ha csak egy másolat készülhet, a faxolást illegálisnak tekinthetjük, mert két másolatra van szükség, egy készül a küldő, és egy a fogadó könyvtárban. Az „egyetlen másolat”, vagy legalábbis angolul a kevésbé kizáró és határozott „egy másolat” kifejezetten szerepel a *cseh*, *lett*, *magyar* és a *szlovák* törvényben. A jövőben ez a probléma érinteni fogja *Lettországot* és *Litvániát*, esetleg a *Cseh Köztársaságot* is, ha a szerzői jogi törvény tervezetét változtatás nélkül fogadják el. *Szlovéniában* három másolatot engedélyeznek. Litvánia és Lettország esetében az „egyetlen másolat” korlátozás a könyvtári másolat mentességénél szerepel, mégpedig a könyvtár által a használó számára készített másolatra vonatkozóan.

A következőkben a magáncélú másolásnak csak olyan eseteit említem, amelyek a könyvtárak szempontjából is figyelmet érdemelnek.

Bulgáriában csak a nyilvánosságra hozott művek másolását engedélyezik személyes használatra, kivéve a számítógépi szoftvert. A törvény megengedi a könyvtáraknak, hogy másolatokat készítsenek a használók számára. A *Cseh Köztársaságban* (15/2 §) valamely nyilvánosságra hozott műről

egy másolat készülhet saját személyi használatra, kivéve a számítógépi programokat. A *Cseh Köztársaságban* (13/3 §), *Lengyelországban* (20. §), *Szlovákiában* (21/4 §) és *Szlovéniában* (37. §) térítést szednek a nyomtatott másolatokért is; ezt a reprográfiai anyagok és eszközök gyártói és importőrei fizetik meg. Egy érdekes cseh bírósági döntésről van tudomásunk, ahol egy jogi személy (egy alkalmazotti klub) kapott engedélyt arra, hogy nem gazdasági célzattal másolatokat készítsen. *Észtországban* (18. §) lényegében ingyenes a magáncélú másolás, azonban szélesebb a tiltott másolás köre: a számítógépi programokat (néhány feltétellel) és az adatbázisokat kizárták a magáncélú másolás köréből. Az 1969-es *magyar* törvényben (18/1 §) és *Lettországban* (17/1,3 §), valamint *Romániában* (34/1 §) a magáncélú másolást engedélyezik, feltéve, hogy nem szolgálati értékesítést vagy bevételkészítést, vagy másképpen nem sérti a szerző jogos érdekeit. *Magyarországon* sem a számítógépi programokat, sem az adatbázisokat nem zárják ki, legalábbis ami a jelenlegi törvényt illeti, amelyet legutóbb 1994-ben módosítottak. Lettországon megtiltják a számítógépi programok és adatbázisok másolását. Az 1994-es *litván* törvény nagyon nagy arányú másolást engedélyez magáncélra (533. §), szintúgy a *lengyel* törvény (23. §). A számítógépes programok másolását tiltják *Lengyelországban* (77. §), kivéve azokat az eseteket, amelyek az EU számítógépi programok védelméről szóló irányelveinek megfelelnek.

Litvániában mindez megváltozik az új törvény értelmében. A tervezet szövege szerint engedélyezik „egy másolat készítését valamely természetes személynek kizárólag személyes céljaira”. Ebből kizárják az audiovizuális műveket, a hangfelvételeket, a teljes könyvet vagy valamely könyv jelentős részét, a grafikus formátumú zeneművek reprográfiai úton készült másolatait, a számítógépi programokat és az adatbázisokat. A *lettországi* helyzet is megváltozik az új törvény tervezete szerint. Ez már nem tesz említést közvetlenül a magáncélú másolásról, de megemlíti a könyvtári másolást (21/1/1 §), az előadásokat, produkciókat és a hálózaton történő sugárzást vagy átvitelt (47/1/1 §). A magáncélú másolás jogát különböző cikkelyekben tüntették fel, ezért egy magánszemélynek gondot jelenthet, hogy kiderítse, mi legális és mi nem.

A *szlovák* szerzői jogi törvényben gyakorlatilag kizárják azt a lehetőséget, hogy egy személy személyes célra ingyenes másolatot készítsen. Tilos irodalmi, kartográfiai vagy írásos zeneművet (kottát) vagy annak jelentős részét, számítógépi programokat reprográfiai úton többszörözni, illetve bármilyen többszörözést végezni, „amely sértheti a mű méltányos felhasználását, vagy amely más módon ütközik a mű szerzőjének vagy [más jogtulajdonosnak] az érdekeivel” (21. §). *Szlovéniában*

gyakorlatilag ugyanazok a szabályok érvényesek a magáncélú másolásra, mint a könyvtárra. Emellett azt a feltételt szabják a magánszemélyeknek, hogy az általuk készített másolat ne legyen hozzáférhető a nyilvánosság számára (50. §).

6.4 Kompenzálás audio-, vizuális és audiovizuális dokumentumok magáncélú másolásáért

Az audio-, vizuális és audiovizuális dokumentumok magáncélú másolásáért járó kompenzációt a KKE országokban – Litvánia kivételével – úgy oldották meg, hogy az üres kazetták és/vagy az audiovizuális berendezések után díjat fizetnek. Magyarországon ez csak a hangfelvételekre terjed ki. E megoldás szerepel a litván törvény tervezetében is. A begyűjtött pénzt az illetékes minisztérium által jóváhagyott intézmények tartják nyilván és osztják szét. A cseh, a lengyel, a szlovák és a szlovén törvények nemcsak az audio-, vizuális és audiovizuális kazetták és berendezések gyártóit és importőreit kötelezik, hogy fizessenek a közös jogkezelő szervezeteknek, hanem a reprográfiai és más technológiai eszközöket is, amelyek a papírra és más hordozókra való másolást lehetővé teszik.

6.5 Kivételek: oktatási, kutatási célokra és a vakok számára

Lényegében minden szerzői jogi törvény megengedi valamilyen formában, hogy a művekből kutatási, tudományos és oktatási célra indokolt mértékben idézzenek. Ez az engedély kiterjed a tudományos dolgozatokban és a tankönyvekben szereplő idézetekre, valamint az oktatási célú felhasználásra. Néhány törvény megemlíti még az iskolai rádiós és televíziós sugárzást is (Magyarország, Románia).

Lengyelországban kivételes korlátozást tettek (30/1 §): A kutatási és műszaki tájékoztatási/dokumentációs központok számára engedélyezett, hogy a publikált művekről saját dokumentációs tanulmányokat és egyetlen másolatot, egy lapnál nem nagyobb terjedelmű kivonatokat készítsenek. E korlátozás előtt szerepelnek a kutatásra és oktatásra vonatkozó szokásos záradékok.

A lengyel és a szlovén törvényben nincs kifejezett mentesség szociális okokból (a vakok számára stb.). A román szövegben (33/1c §), amely a tanítási és oktatási célú többszörözéssel foglalkozik, szerepelnek a szociális intézmények. A magyar törvényben az általános másolási jog (18/1 §) úgy is értelmezhető, hogy magába foglalja a látás-sérültek számára való másolást; viszont Magyarországon is folyamatban van a törvény módosítása. A mentesség a vakokra vonatkozik, nem pedig a funkcionális olvasási nehézségekkel küszködőkre. Néhány törvényben a szöveg utal a Braille-írás-

ra és hasonló többszörözési módszerekre. Egyes törvények értelmében a kifejezetten és kizárólag Braille-írással és hasonló módszerekkel a vakok igényeinek kielégítésére rögzített dokumentumok szerzői jogi védelem alá tartoznak.

6.6 A számítógépi programok és adatbázisok védelme

A legtöbb KKE szerzői jogi törvényben szerepeltették az elfogadásuk időpontjában érvényben lévő összes európai uniós irányelvet. A számítógépi programok védelme fel van tüntetve a bolgár, cseh, észt, lengyel, lett (1998-as tervezet), magyar, román, szlovák és szlovén törvényben, valamint a litván szerzői jogi törvény tervezetében az EU 1991-es irányelvének megfelelően.

Az adatbázisok védelmével foglalkozó irányelvet csak 1996 márciusában fogadták el, ezért a szerzői jogi törvények következő verzióiban fog csak szerepelni. 1998 őszén bevették a szlovák törvénybe. Elfogadták Lettország és Litvánia új szerzői jogi törvénytervezetében is.

7. A szerzői jogi törvények módosítása

A legtöbb országban a szerzői jogi törvényalkotás a módosítás szakaszában van. Ez részben a technikai fejlődésnek köszönhető, részben pedig az európai uniós kötelezettségeknek. A szerzői jogra vonatkozó öt EU-irányelvet minden országnak szerepeltetnie kell nemzeti törvényalkotásában az európai uniós tagfelvételi eljárás során. A ka-lózkodás komoly probléma mindegyik országban; megfigyelhetők az erőfeszítések azért, hogy azt törvényes eszközökkel megakadályozzák.

E jelentés az 1998. évi őszi helyzetről ad keresztmetszetet. Ahogy a törvények és különböző kormányhatározatok régi, új és eljövendő változatait olvassuk, tiszta képet kaphatunk arról, hogy a KKE országok szerzői jogi törvényhozása hogyan közeledik a nyugat-európai koncepcióhoz. Általánosságban elmondható, hogy a könyvtári másolásra és a magáncélú használatra vonatkozó jogok régen szélesebb körűek voltak.

Az Európai Unió irányelvtervezete a szerzői jogi harmonizációról, amely 1997 decemberében jelent meg, és azóta Európa-szerte nagy vitákat váltott ki, jelentős hatással lesz a KKE országokra. Ezekben az országokban az irányelvtervezetet egyelőre – úgy tűnik – csak esetlegesen vitatták meg. Feltételezhetően arra várnak, hogy a döntéshozatali folyamat lezáruljon.

Két példa a törvényt módosítási törekvésekre.

Magyarországon az 1997-es kormányhatározat kifejti a szerzői jogi törvény módosításának elveit (ez jól jellemezheti a KKE országokban 1998 őszén zajló folyamatokat):

- harmonizáció a meglévő nemzetközi kötelezettségekkel, különösen az Európai Unióval;
- válasz a technológiai kihívásra (digitális technológia és távközlés);
- egyensúly a szerzői jog tulajdonosai és a nagyközönség között;
- a szerzői jog minél szélesebb körű érvényesítése.

Az új jogszabály tervezetét készítő magyar munkacsoport nyitva hagyta azt az alternatívát, hogy a meglévő törvényt módosítják-e, vagy egy teljesen újat fogalmaznak-e meg. Az 1969-es törvény és annak módosításai tükrözik a szerzői jog alapvető, nemzetközileg elfogadott elveit, mégis az Igazságügyi Minisztérium a sok kiegészítés és változtatás miatt egy új szerzői jogi törvény tervezetét nyújtotta be a Minisztertanácsnak 1999-ben. A tervezetet jóváhagyták, és a kormány továbbította a parlamentnek. 1999. március 1-jén a parlament megkezdi a tervezet általános vitáját.

Bulgáriában a szerzői és szomszédos jogokkal foglalkozó törvény módosításának céljai a következők:

- a szerzői jogi védelem kiterjesztése 50-ről 70 évre;
- a szomszédos jogok egy új kategóriájának bevezetése, amely a filmgyártókat érinti;
- a közös jogkezelő szervezetek egyes törvényi jogosultságainak bővítése;
- a műholdas dekódoló eszközök használati követelményeinek bevezetése;
- a szerzői jog és a szomszédos jogok büntetőjogi védelmének kiterjesztése azáltal, hogy büntetőjogi kompenzációs eljárást vezetnek be, amelynek célja, hogy a kalózkodó cég által a szerzői jog megsértésével szerzett profitot elvonják, és a szerzői jog tulajdonosa kártérítést kapjon.

A kalózkodás elleni küzdelem megmutatkozik a bulgáriai szerzői jogi munkában. A Kulturális Minisztérium Szerzői Jogi Hivatalának memoranduma szerint a törvény meglehetősen részletes műszaki előírásokat tartalmaz majd az üres kazetták ellenőrzésére nézve.

Annak illusztrálására, hogy ezekben az országokban milyen viták folynak, bemutatjuk, hogy Martin Boháček és Zbynek Loebl cseh ügyvédek miként hasonlították a szerzői jogi helyzetet a Cseh Köztársaságban az EU-, az USA- és a németországi helyzethez: „A cseh jog viszonylag jó kiinduló feltételeket tartalmaz az elektronikus kereskedelem új trendjeinek bevezetéséhez, ugyanakkor az utóbbi években elmaradt a terület fejlődéséhez képest, és sok tekintetben hiányoznak belőle a részletesebb szabályozások – a személyes adatok korszerű védelme, az adatbázisok sui generis védelme, az internet újfajta használati

módjainak szerzői jogi védelme, az elektronikus szolgáltatásokkal kapcsolatos speciális szabályozás (hirdetés, kibermárka, domainnevek, az internet tartalmának szabályozása), és az ehhez kapcsolódó problémák, mint a biztonság, az elektronikus bírósági eljárások, és így tovább. Ráadásul úgy tűnik, hogy a cseh kormány még nem alakította ki egységes és komplex megközelítési álláspontját az információs társadalommal, az információs technológiákkal és az elektronikus kereskedelemmel kapcsolatos jogi kérdéseket illetően. ...

A szerzők véleménye szerint egy-egy ország érettségét nemcsak a műszaki színvonalon, hanem a jog támogatásán, fejlesztésén és érvényesítésén is mérni lehet. E szempontból az előzőekben ismertetett hiányosságok komolyan akadályozzák az információs társadalom és az új technológiák hatékonyabb és sikeresebb elfogadását és fejlesztését. A Cseh Köztársaságnak minél előbb ki kell küszöbölnie ezeket a hiányosságokat, fel kell készülnie az Európai Unióba való belépésre.”

Lettországban az 1993-as törvény után a következő változat újabb vitára vár a parlamentben; a könyvtárak és a használók szempontjából figyelemre méltóak a következő változtatások:

- eltűnt a közvetlen mentesség a magáncélú másolásra vonatkozóan; az előadások felhasználását vagy rögzítését, létrehozását, sugárzását vagy hálózati közvetítését illető szomszédos jogok csak elutasított kivételként szerepelnek (47/1/1 §). A természetes személyeket a 21/1 §-ban is említik (könyvtári vagy levéltári másolás), de ez már az 1993-as törvényben is szerepelt a magáncélú másolás kivétele elbírálása mellett;
- a vakok és más speciális csoportok számára való másolás már nem szerepel közvetlenül a kivételek között, csak a 29/5 §-ban jelenik meg. Az ilyen célokra való többszörözést nem szerepeltették a felvételre szolgáló hordozók és berendezések esetében kiszabott fizetési kötelezettség körében;
- a nyilvános kölcsönzési jogot kiegészítették: A szerzők jogosultak arra, hogy a nyilvános kölcsönzésért jogdíjban részesüljenek (40/5 §); a közös jogkezelő szervezetekre vonatkozó szabályozás a korábbinál részletesebb.

Tulajdonképpen az új törvénytervezettel a lett döntéshozók szigorúbb korlátozásokat szabtak a használók számára, mint amilyeneket az EU irányelvei megkövetelnének. Ugyanakkor még nem történt meg a törvény végleges elfogadása. A vitákban felmerült, hogy a magáncélú másolással és a látássérültekkel kapcsolatos mentességre vonatkozó részeket a törvény elfogadása előtt még átgondolják.

8. A könyvtárak befolyása a szerzői jogi törvényhozásra

A KKE országokban a könyvtárakat nem tekintik partnereknek szerzői jogi kérdésekben. Néhány esetben fordult csak elő, hogy a könyvtári terület valamely szereplőjével konzultáltak a szerzői jogi törvényhozás során. Van néhány kivétel: *Magyarországon* a könyvtáros-egyesület képviselője ott van az új szerzői jogi törvényt kidolgozó munkacsoportban; *Litvániában* a Kulturális Minisztérium könyvtári osztályát felkérték, hogy nyilatkozzon a szerzői jogi törvényről; *Lettországban* a könyvtáros-egyesület véleményét nyilvánított mind a Kulturális Minisztérium, mind a parlament kulturális és oktatási bizottsága számára. *Észtországban* a könyvtárosok várják a lehetőséget, hogy mikor mondhatják el a véleményüket.

A törvényhozási folyamat során többnyire a jogtulajdonosokkal konzultáltak, gyakran pedig a kérdéssel foglalkozó külföldi törvényhozókkal. A vizsgált országok egyikéből azt a megjegyzést tették, hogy 1990 után az új jogszabályok közvetlenül lemásolják a nemzetközi szerződéseket és az EU-irányelveket anélkül, hogy a nemzeti sajátosságokat figyelembe vennék. Ez igaznak is tűnik, ha az illető ország szerzői jogi törvényét szemügyre vesszük.

Megállapítható, hogy a könyvtáros-egyesületek vagy a minisztériumok könyvtári ügyekért felelős tisztviselői nem mindig tudták aktívan befolyásolni a szerzői jogi törvényeket.

Részen ez motiválta a CECUP projektet: rá kívánta ébreszteni a szakmát a szerzői jogi törvényhozás fontosságára. Sem a könyvtárosok, sem a törvényhozók általában nem ismerték fel a könyvtárak és a szerzői jog összefüggését.

9. Kapcsolat a kiadókkal és más jogtulajdonosokkal

Érhető módon csekély kapcsolat alakult ki a szerzői jogi kérdésekben a kiadókkal. Hat egyesület írt arról a kérdőívre adott válaszában, hogy nincs kapcsolata a kiadókkal. *Litvánia* nem hivatalos megbeszélésekről számolt be, amelyekre természetesen másutt is sor kerülhetett. *Szlovákia* különleges eset: a jelenlegi szerzői jogi törvény azonos oldalra állította a kiadókat, terjesztőket és könyvtárakat, és mindegyik fél késznek mutatkozik a közös fellépésre. A másik oldalt ebben az esetben a szerzők jelentik. Csak *Lettország* számolt be arról, hogy könyvtárosok részt vettek a törvény létrehozásában, magyarázatában és megvalósításában.

Tárgyalások folytak, főként a dokumentumok könyvtári használatáért fizetendő térítésről. *Szlovéniában* a zenei közös jogkezelő szervezet a tárgyalópartner. A *Cseh Köztársaságban* szerződést

kötöttek a zenei, irodalmi és a gyakorlattal összefüggő műveket, az előadókat és a hangfelvételek előállítóit képviselő közös jogkezelő szervezetekkel. A *magyarok* a kompenzációról kezdtek tárgyalásokat.

Úgy tűnik, közös probléma, hogy a közös jogkezelő szervezetek nemrég alakultak, és még híján vannak a tapasztalatoknak. Még nem stabil tárgyalópartnerek; a zenészek közös jogkezelő szervezetei ez alól gyakran kivételt képeznek. Néhány esetben a különböző jogkezelő szervezetek között verseny alakult ki (például *Lettországban*), ezért nehéz volt velük tárgyalni.

A KKE országokban hagyományosan a szerzők alkotják a legerősebb jogtulajdonosi csoportot. Ahogy a kiadók egyre jobban előtérbe kerülnek, elkerülhetetlenné válnak a konfliktusok a jogtulajdonosok táborában.

Esetenként beszámoltak másfajta együttműködésről a kiadókkal. *Bulgáriában* a könyvtárak és a kiadók közösen megvitatták az új kötelese példány-törvényt. Nemrég az Országos Bibliográfiai Központ, a Nemzeti Könyvtár, a Könyvközpont és a Kulturális Minisztérium közös erőfeszítésének eredményeként Books-in-Print CD-ROM-ot adtak ki. Az ilyen kapcsolatok és együttműködési példák természetesen megkönnyítik a nehezebb, például a szerzői jogi kérdések megvitatását.

10. Szerzői jogi oktatás

A könyvtárosok számára nem sok szerzői jogi oktatási és képzési alkalom adódott. Sor került néhány esetben szerzői jogi kurzusra, de a témát többnyire más tárgyú konferenciák programjában szerepeltették, különösen a *balti* országokban. A könyvtárosok ezen túlmenően nemzetközi találkozókra és kapcsolataik révén találkozhattak e kérdéssel.

A British Council a Magyar Könyvtárosok Egyesületével közösen szerzői jogi szemináriumot szervezett 1996-ban 40 résztvevővel.

A vilniusi egyetem (*Litvánia*) könyvtári és tájékoztatói hallgatóknak szóló programjában 1970 óta szerepel „A szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogszabályok” című tanegység. A szerzői jogi törvény (1–2 előadással) szerepel a jogszabályokkal foglalkozó tanegységekben is néhány más egyetem könyvtári-tájékoztatói kurzusának programjában, például Prágában.

Litvániában a Soros Alapítvány a kiadóknak szervezett oktatást a szerzői jog területén.

11. A könyvtárak oldaláról jelzett szerzői jogi problémák

A kérdőívekre adott válaszokban a könyvtáros-egyesületek nyilatkoztak arról, hogy milyen szerzői jogi problémákat érzékelnek maguk a könyvtáro-

sok. A könyvtári másolás problémáját említették leggyakrabban (Észtország, Cseh Köztársaság, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország): milyenfajta másolás engedélyezett, milyen célra? Ki másolhat: csak a használó, vagy a könyvtáros a használó számára? Jogszerű-e, ha a használatától térítést szednek adminisztratív költségekre, mint például a másolás műszaki és papírköltségeire? Néhány válasz (Bulgária, Észtország, Magyarország) megemlíti a könyvtárak által létrehozott adatbázisok szerzői jogát is. Szlovákia sajátos problémáit már korábban említettük.

A kérdőíves felmérés megállapításai szerint konkrét szerzői jogi problémák főként a nemzeti könyvtárakban és a tudományos könyvtárakban merülnek fel. Néhány országban az audiovizuális dokumentumok legális és illegális használata közötti határvonal meghúzása jelent gondot (Bulgária, Magyarország). Litvániában attól félnek, hogy mi történik majd az elektronikus dokumentumokkal. Észtországban már voltak esetek, amikor egyes, a könyvtárak által terjesztett elektronikus dokumentumokat a használók saját, helyi adatbázis létrehozására használtak fel.

A szlovén könyvtárak számára problémát jelent, hogy nincsenek teljességgel működő közös jogkezelő szervezetek: tehát nincs tárgyalópartner.

12. A szerzői jog égető kérdéseinek nyilvános megvitatása

A KKE országokban a média a szerzői jog kérdései közül legtöbbet a kalózkodással foglalkozik. Az egyéb témákról folytatott viták legtöbbje a jogtulajdonosok jogaival, a szerzők és az összeállítók jogaival, az elektronikus vagy a geográfiai (térképészeti) információk szerzői jogával, vagy a szerzői jogi védelem alá tartozó zene sugárzásáért fizetendő térítéssel foglalkozott. Csak Szlovákia számolt be arról, hogy könyvtárakat érintő kérdésekről nyilvános vita folyt, ami érthető a szlovák törvény restriktív jellege miatt. Szlovéniában és a Cseh Köztársaságban, ahol az internetet széles körben használják, megkezdődött a vita az elektronikus dokumentumok magáncélú másolásáról.

A zenészek voltak a legaktívabbak mindegyik országban a kalózkodás elleni küzdelemben: Lettországban például szeptemberben koncertet tartottak „Rock a kalózkodás ellen” címmel. A nyilvános vita a nemzetközi nyomással párosítva eredményekre vezetett: a törvények felülvizsgálata során legtöbbször a kalózkodás elleni fellépés az egyik fő cél.

13. Licencek

Újjonnan merült fel a licencek és az elektronikus dokumentumok előállítóival kötött szerződések problémája. Csak a cseheknek van régebbi hagyománya a közös jogkezelő szervezetekkel folytatott tárgyalásoknak, de az egyéb dokumentumtípusok könyvtári használatával kapcsolatosan. Szlovákiában már előzetes tárgyalások kezdődtek az elektronikus dokumentumok könyvtári felhasználásáról.

Sok könyvtáros találkozott már például a CD-ROM-ok amerikai típusú, a csomagoláson feltüntetett licenceivel. Úgy tűnik, nem általánosan ismert, hogy e licencek csak azokban az országokban érvényesek, ahol ezt a licenctípust az ország törvényhozása elismeri, és többnyire a szerződésekkel foglalkozó jogszabályokban rögzíti.

Világosan látszik, hogy a KKE országok könyvtárosai, akárcsak nyugat-európai kollégáik, oktatást igényelnek a licencek területén is.

A körkép függeléke felsorolja az egyes országok rendelkezésre álló jogszabályait és egyéb forrásait, megadja azokat az internetcímeteket, amelyek a szerzői jogi törvények hozzáférhetők, továbbá a kérdőív szövegét, s végül idézeteket tartalmaz a törvényekből.

Cím: CECUP / Tuula Haavisto, Virtual Office, Hämeentie 153 B, FIN-00560 Helsinki. E-mail: tuulah@fla.fi, tel.: +358-40-568-9396, fax: +358-9-560-70-550

/HAAVISTO, T.: Copyright and libraries in Eastern and Central Europe. 1998. július, p. 1–14., 1–11./

Fordította: Hegyközi Ilona

A szerzői jog és az internet

Általános megfontolások

A számítógépes, digitális technikára épülő információs társadalomban az új viszonyok igénylik az új jogszabályi rendezést is. A formálódó információs társadalomban az új jogi rendezés hatalmas anyagi és kulturális, politikai és nemzeti érdekek erőterében zajlik. Igen ellentmondásos a digitális technika hatása az európai gyökerű civilizáció egyik alapértékére, az emberi kreativitásra. Az en-

nek ösztönzésére létrejött jogi intézmények (szerzői jog, szabadalom, előadóművészi jogok stb.) veszélyben vannak.

A digitális műfelhasználást és az engedély nélküli felhasználások lehetőségeit bővíti ki, de ugyanez a technika – a művek azonosító, ellenőrző kódolása, a felhasználás automatikus regisztrálása – a jogtulajdonosi ellenőrzést is könnyebbé teheti. Az ilyen műszaki védő-ellenőrző eszközök